

Mehmed Şakir'in Manzum Mesnevi Tercümesi

Bilal ÇAKICI*

ÖZ

Mevlana Celaleddin-i Rumî (ö: 672/1273)'nin *Mesnevi*'si, yazıldığı günden bu güne kadar manzum ve mensur olarak birçok dile tercüme edilen ve üzerine şerhler yazılan bir eserdir. Seyyid Mehmed Şakir (ö. 1252/1836)'in "Tercemânu'l-Ma'nevî fi-Tercemeti'l-Mesnevî" adlı eseri de, *Mesnevi*'nin manzum tercümelerinden birisidir. Eser, *Mesnevi*'nin tamamını içeren bir tercüme olması bakımından önem taşımaktadır. Bu yazıda, tam bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan gözlerden uzak kalmış ve mütercim Mehmed Şakir'in kendi hattıyla bir nüshası tanıtılmakta, ayrıca mütercimin kimliği açıklığa kavuşturulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana Celaleddin-i Rumî, *Mesnevi*, manzum tercüme, Şakir Mehmed bin Ahmed.

ABSTRACT

Mehmed Şakir's Verse Translation of *Mesnevi* and Mevlana

Mevlana Celaleddin-i Rumi's *Mesnevi* (d: 672/1273) is translated as verse and prose for many times to many languages, and many notes were written on it from the time it was written. "Tercemanu'l-Mesnevi fi Tercemetü'l-Mesnevi" by Seyyid M. Şakir (d.1252-1836) is one of verse translations of the *Mesnevi*. It becomes important because of consisting whole translation of the *Mesnevi*. One of the manuscript copy of the translation is in Istanbul University Library. I will introduce, in this paper, a new copy of the translation in the Faculty of Letters Library at the Ankara University, a copy which was written by the translator M. Şakir, and I will examine the identity of translator.

Key Words: Mevlana Celaleddin-i Rumi, *Mesnevi*, verse translation, Şakir Mehmet bin Ahmed.

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / KIRIKKALE, e-posta: cakici66@gmail.com.

Anadolu sahasında, Mesnevi üzerine manzum tercüme ve şerh niteliği taşıyan 15 kadar eser bulunmaktadır. Bunlardan pek azı Mesnevi'nin tamamını içermekte olup bir kısmı Mesnevi'den seçme bölüm veya beyitleri konu alan; bir kısmı Mesnevi'den ilham alınarak yazılan; bir kısmı da eksik kalan eserlerdir. Yüzyıllara göre Türkçe manzum tercüme ve şerhler, şu şekilde sıralanabilir¹:

1. Şeyh Muiniddin bin Mustafa (XV. yüzyıl): 1. defterin manzum şerhidir.
2. Dede Ömer Ruşenî (XV. yüzyıl): Eser, Mesnevi'den ilham alınarak yazılmıştır.
3. İbrahim Cevrî Dede (XVII. yüzyıl): İlk 18 beyti de içine alan 40 beytin manzum şerhidir.
4. Adnî Receb Dede (XVII. yüzyıl): Mesnevi'den seçilmiş beyitlerin şerhidir.
5. Şeyh Nazmî-i Halvetî (XVIII. yüzyıl): 1. defterin manzum şerhidir.
6. Süleyman Nahîfî (XVIII. yüzyıl): Mesnevi'nin tamamının tercümesidir.
7. Mehmed Şakir Efendi (XIX. yüzyıl) : Mesnevi'nin tamamının tercümesidir.
8. Süleyman Hayri Bey (XIX. yüzyıl): 1. defterin baştan bir kısmının tercümesidir.
9. Hafız Mehmed Emin (XIX. yüzyıl) : Mesnevi'nin tamamının tercümesidir.
10. Feyzullah Sacit Ülkü (XX. yüzyıl): 1. defterin hece vezniyle tercümesidir.
11. Mehmet Faruk Gürtunca (XX. yüzyıl): 1. defterden bir kısmın tercümesidir.
12. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu (XX. yüzyıl): 1. defterden bir kısmın tercümesidir.
13. Feyzi Halıcı (XX. yüzyıl): ilk 1001 beytin tercümesidir.
14. Orhan Kuntman (XXI. yüzyıl): Mesnevi'den seçilmiş beyit ve hikayelerin tercümesidir.
15. Ahmet Metin Şahin (XXI. yüzyıl) : Mesnevi'nin tamamının tercümesidir.

1 Mesnevi'nin manzum tercümeleri, şerhleri ve bunların nitelikleriyle ilgili olarak şu çalışmalara bakılabilir: Hasibe Mazıoğlu, "Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Bildiriler, Mevlana'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri 15-17 Aralık 1973, Ankara*: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s. 275-296; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1983, s. 141-146; Ali Temizel, "Mevlana'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler", *Mevlana Araştırmaları-I*, (Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 120-158; Adnan Karaismailoğlu vd., *Mevlana Bibliyografyası*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2006, s. 30-33.

Görüldüğü gibi, bu eserlerden sadece 4 tanesi Mesnevi'nin tamamını içermektedir. Bunlardan ilki Süleyman Nahîfî (ö. 1151/1738), ikincisi Mehmed Şakir Efendi (ö. 1252/1836), üçüncüsü Hafız Mehmed Emin, dördüncüsü de Ahmet Metin Şahin'e aittir.

Mesnevi'nin Nahîfî'den sonra tamamını manzum olarak tercüme eden Mehmed Şakir Efendinin kimliği ve ismi konusunda şimdiye kadar yapılan çalışmalarda farklı bilgiler bulunmaktadır:

"Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri" başlıklı bildirisinde Mehmed Şakir'den söz eden Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu (1973: 291), çalışmasında Mehmed Şakir'in kimliği hakkında "Osmanlı Müellifleri'nde Mesnevi mütercimi olarak iki Mehmed Şakir'den bahsedilir. Birisi, 1252/1836 yılında ölen Şakir Mehmed Efendi, ötekisi 1268/1851'de ölmüş olan Şakir Mehmed el-Halvetî'dir" diyerek tereddüdünü ortaya koymuştur. Halbuki *Osmanlı Müellifleri'nde Mesnevi* mütercimi olan bir Mehmed Şakir bulunmaktadır. O da 1252/1836 yılında ölen Mehmed Şakir Efendidir. Şakir Mehmed el-Halvetî'nin ise *Mesnevi*'yi tercüme ettiğine dair herhangi bir kayıt yoktur (krş. Mehmed Tahir 1333: II/266; I/98-99).

"Mevlana'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler" başlıklı makalesinde ise Ali Temizel (2007: 145), eserin önce Çuhadarzade Şakir Mehmed Efendiye ait olduğunu belirtmekte; ardından parantez içinde "Şakir Paşa veya Feraizci Mehmed Şakir yahut Mehmet Şakir ö. İstanbul 1252/1856" biçiminde ihtimaller üzerinde durmaktadır.

Bir eserin müellif hattının elde bulunması, edebiyat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Böyle durumlarda, istinsah kaydının telif kaydı olarak değerlendirilmesi gerektiği; müellif ve müstensih'in aynı kişiler olduğu göz ardı edilmemelidir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümünde bulunan Mevlana ve Mevlevilikle ilgili yazma eserler üzerine Hasan Almaz tarafından yapılan bir çalışmada, Mehmed Şakir Efendi, müstensih olarak kaydedilmiştir (2007: 227).

Bu çalışmada üzerinde durulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, Muzaffer Ozak I Koleksiyonunda 112 numarayla kayıtlı bulunan müellif hattı nüsha, aslında bütün bu tereddütleri ortadan kaldıracak niteliktedir.

Nüshanın istinsah kaydı/telif kaydı, eserin adı, telif tarihi, yazarı hakkında birinci elden kesin bilgiler sunmaktadır. Bu kayıttaki bilgiler Arapça olarak şöyledir:

"Kad temme'l-mucelledâtu's-selâse min-Tercemâni'l-Ma'nevîff-Tercemeti'l-Mesnevî alâ-yedi es-Seyyid Mehmed eş-Şâkir bin es-Seyyid Ahmed ... hüve mütercimü'l-hakîr ... 4 Zilhicce sene 1251" (359b).

- Yukarıya önemli bölümlerin alındığı bu kayıttan,
-Eserin adının, Tercemânu'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî,
-Müterciminin Seyyid Mehmed Şâkir bin Ahmed,
-Nüshanın müellif hattı olduğu,
-İlk üç defterin 4 Zilhicce 1251(1835) tarihinde bitirildiği,

anlaşılmaktadır. Nüshanın zahriyesindeki “Tercüme-i Mesnevî-i Hâce Şâkir Efendi bi-hattihî cild-i evvel ü sâni vü sâlis” biçimindeki not da, bu bilgileri doğrulamaktadır. Ayrıca mütercim kim olduğuyla ilgili olarak karşılaşılabilecek muhtemel bir karışıklık, yine zahriyede yer alan “Hâce Şâkir Efendi Bahâristan şârihidür, lâ tegful” uyarısıyla ortadan kaldırılmaktadır.

Osmanlı Müellifleri ve Tuhfе-i Nailî'deki mütercimle ilgili bilgiler, yazma nüshadan elde edilenlerle örtüşmektedir. Bu kaynaklara göre *Baharistan* şarihi Mehmed Şakir Efendi İstanbul'dur. Sadrazam çuhadarlarından Ahmed Ağanın oğlu olan şair, tahsilini Enderun'da yapmıştır. Saray-ı Hümayun'da Rikabdarlık ve Liva-yı Şerif Şeyhliği görevlerinde bulunmuş ve Liva-yı Şerif Şeyhliği görevini yürüttüğü sırada 1252/1836 yılında yine İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Eyüp'te olan şairin *Manzum Mesnevi-i Şerif Tercümesi* yanında *Şerh-i Baharistan* ve *Divan*'ı vardır. Şu beyitler onundur:

Hayret-zedeyim aşk ile hem-dem neme lâzım
Câm-ı Cem-i feyzem ki benim Cem neme lâzım

Elde kalem-i mûnis ü gam-hâr dururken
Esrâr-ı dil-i zânıma mahrem neme lâzım

Ey dîde-i hûn-âbe-i Şâkir bu ne girye
Te'sîr-i nigâr eylemeyen gam neme lâzım

(Mehmed Tahir 1333: II/266; Tuman 2001: II/470).

Daha önce de belirtildiği gibi adı geçen nüsha, *Mesnevi* tercümesinin ilk üç defterini ihtiva etmektedir. Tek bir cilt hâlinde bulunan nüshada 1b-117b arasında birinci; 117b-221a arasında ikinci; 221a-359b arasında ise üçüncü defterler yer almaktadır. Birinci defterin sonu, ikinci defterin başında derkenar olarak kaydedilen “cild-i evvel olmuş idi tercüme bin iki yüz otuz yedide; cild-i sâni şürû' itdim henûz bin iki yüz ile hem otuz dokuz (117b-kenar)” biçimindeki notta birinci defterin 1237/1821'de tamamlandığı, ikinci deftere ise 1239/1823 yılında başlandığı anlaşılmaktadır. İkinci defterin ne zaman bitirildiğini belirten herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu tarihler, istinsah kaydında anılan 4 Zilhicce 1251/1835 tarihiyle birlikte değerlendirildiğinde, tercümenin ilk üç defterinin tercüme edilme sürecine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Abdulbaki Gölpınarlı, eserin tamamının 1251/1835 yılında

bitirildiğini tercümeden bir yıl sonra yazılmış güzel bir nüshasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunduğunu² belirtmektedir (1983: 146).

Manzum tercüme geleneğinde, şairlerin farklı tutumlar sergiledikleri; kiminin vezin, kafiye bakımından asıl metne bağlı kaldığı, kiminin kelimeleri birbir çevirmek için çaba gösterdikleri, kiminin ise daha serbest davrandığı görülür. Mehmed Şakir Efendi'nin tercümede nasıl bir yol izlediğini belirlemek için daha geniş çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, örnek olmak üzere tercümenin ilk on sekiz beyti aşağıda verilmiştir:

Gûş kıl neyden şikâyet eyliyor
İftirâkından hikâyet eyliyor

Ki neyistândan beni kat' ideli
Cûşîşümden merd ü zen inler belf

Sîne ister firkat ile şerha-dâr
İştîyâkun derdini şerh ide zâr

Kendi aslından uzak düşen kişi
Vuslatı kılmak taleb dâim işi

Ben ki her cem'iyetün nâlânıyam
Hem-celîs-i âşık-ı vîrânıyam

Cümlesi zannında oldu bana yâr
Yâr esrân derûnumda uyar

Sırrımı bu nâleden zann itme dûr
Lîk çeşm ü gûşda yokdur o nûr

Ten bu câna cân tene mestûr degül
Lîk cânı görmege destûr degül

Ney sadâsı nârdur degül hevâ
Kimde bu âteş yok olsun o hebâ

Âteş-i aşkdur ki düşdi nâya ol
Cûşîş-i aşkdur ki anı meyde bul

Yârdan dûr olanun yâri bu ney
Perdemüz çâk itdi perde perde hey

Ney ki zehr oldu vü hem tiryâkdür
Hâsılı dem-sâzdur müştâkdür

Râh-ı pür-hûnun sözün söyler müdâm
Aşk-ı Mecnûn kıssasın virür peyâm

2 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müzesi T.Y. no: 6308.

Böyle aşkun mahremi bî-hûşdur
Müşterîsi her lisânun gûşdur
Derdümüzle nice gün bî-gâhdur
Nice gün şûriş ile hem-râhdur
Rûzların gitdiyse gitsün bâk yok
Sen kal işte sen gibi bir pâk yok
Suya pek muhtâc olan nev'-i semek
Rızkı tengün günü uzar yek-be-yek
Anlamaz hîç puhtenün hâlini hâm
Böyle ise sözi kasr it ve's-selâm (1b)

Tercüme, *Mesnevi* ile aynı vezindedir (fâilâtün fâilâtün fâilün). Şairin, gerekli durumlarda kafiye kelimelerinden (hikâyet/şikâyet, dûr/nûr, mestûr/destûr gibi) aynen yararlandığı görülmektedir. Üç defteri kapsayan bu yazmanın beyit sayısı yaklaşık olarak 13000'dir. *Mesnevi*'nin Konya Mevlana Müzesinde 51 numarayla kayıtlı olan nüshasının beyit sayısının 12607; yazmada sayfa kenarındaki beyitleri de metne ilave eden Gölpınarlı çevirisinde ise 12649 olduğu (bk. Karaismailoğlu 2007: 34) dikkate alındığında az da olsa beyit sayıları arasında fark olduğu görülmektedir. Yaklaşık 400 beyitlik bu fark, Mehmed Şakir Efendinin tercümede esas aldığı nüshadan ve kimi zaman bir beyti birden fazla beyitle tercüme etmiş olmasından kaynaklanabilir.

Abdulkali Gölpınarlı tarafından "muvaffak bir tercüme" (1983: 146) olarak nitelendirilen eser hakkında Hasibe Mazioğlu, tercümeden örnek beyitler verdikten sonra "çeviricinin dil ve anlatım bakımından güçlü bir şair olmadığı yukarıdaki örnekten de anlaşılmalıdır" (1973: 291) biçiminde bir değerlendirme yapmaktadır. Aynı eser hakkında birbirinin zıttı olan bu iki görüş, eserin edebî değerinin daha ayrıntılı çalışmalar sonucunda ortaya çıkacağını göstermektedir. Bununla birlikte tercümenin *Mesnevi*'nin tümünü içeren dört manzum tercümeden biri olduğu, dolayısıyla mütercimim bu konudaki başarısı göz ardı edilmemelidir.

Nüsha Tavsifi:

Eser Adı : Tercemânu'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî

Bulunduğu yer: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yazmalar Bölümü, Muzaffer Ozak I-Koleksiyonu, No: 112.

Baş:

Gûş kıl neyden şikâyet eyliyor
İftirâkından hikâyet eyliyor (1b)

Son:

İster isen guft u gû bâkîsini
Defter-i çârümde bul sâkîsini (359b)

Müstensih: Müellif hattı

İstinsah kaydı: Kad temme'l-mucelledâtu's-selâse min-Tercemâni'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî alâ-yedi ahveci'l-verâ es-Seyyid Mehmed eş-Şâkir bin es-seyyid Ahmed afâ anhuma'l-meliku'l-emced ve huve mutercimu'l-hakîr Allâhumme iyyâke na'budu ve iyyâke nesta'în ihdina's-sırâte'l-mustakîm bi-câhi mustafa'r-ra'ûfu'r-rahîm ve bi-câhi evliyâ ulâ'ike ashâbihi'n-na'îm 4 zilhicce sene 1251.

Cilt Özellikleri: 359 yaprak, 238x153 (170x80) mm, 19 satır, bozuk bir ta'lik, başlıklar kırmızı; sırtı ve kenarları kahverengi meşin, deffeleri yeşil karton cilt.

Defterlere göre ise eserin baş ve sonları şöyledir:

I. Defter:

Baş:

Gûş kıl neyden şikâyet eyliyor
İftirâkından hikâyet eyliyor (1b)

Son:

Sûy-ı dil-hâhına eyle var şitâb
Hak budur vallâhu a'lem bi's-savâb (117b)

II. Defter:

Baş:

Mesnevî te'hîr olındı nice dem
Mühlet ister şîr ola tâ ki bu dem (117b)

Son:

Kavm-i dîger ki kabûlden oldı hâm
Nâkısân-ı sermedîdür ve's-selâm (221a)

III. Defter:

Baş:

Ey zıyâu'd-dîn Hüsâmum gel beri
Sünnet üç kez al üçüncü defteri (221a)

Son:

İster isen guft u gû bâkisini
Defter-i çârümde bul sâkisini (359b)

Sonuç

Mehmet Şakir'in manzum Mesnevi çevirisinin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde kendi el yazısıyla bulunan nüshası, mütercimle ilgili açıklayıcı bilgiler taşımaktadır. Buna göre mütercim eseri için "Tercemânu'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî" adını kullanmakta ve kendisini ise "Seyyid Mehmed Şakir bin Ahmed" olarak tanıtmaktadır. Müellif hattı bu nüsha, maalesef *Mesnevi*'nin ilk üç defterini ihtiva etmektedir. Bu nedenle devamı niteliğinde olan ve 4, 5, 6. defterlerin bulunduğu bir nüshanın daha kütüphane raflarında olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Kaynaklar

- Almaz, Hasan (2007), "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümünde Bulunan Mevlana ve Mevlevilikle İlgili Eserler", *Mevlana Araştırmaları-I*, (Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu), Ankara: Akçağ Yay., s. 213-238.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Gölpınarlı, Abdulkaki (1983), *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yay.
- Karaismailoğlu, Adnan vd. (2006), *Mevlana Bibliyografyası*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Mazıoğlu, Hasibe (1973), "Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Bildiriler, Mevlana'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolaysile Uluslararası Mevlana Semineri 15-17 Aralık 1973*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s. 275-296.
- Mehmed Şakir, *Tercemânu l-Ma'nevî fi-Tercemeti l-Mesnevî*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü, Muzaffer Ozak I, No: 112.
- Mevlana Celaleddin Rumî (2007), *Mesnevi* (Hzl.: Adnan Karaismailoğlu), Ankara: Akçağ Yay.
- Temizel, Ali (2007), "Mevlana'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler", *Mevlana Araştırmaları-I*, (Editör: Adnan Karaismailoğlu), Ankara: Akçağ Yay., s. 120-158.
- Tuman, Nail (2001), *Tuhfe-i Nailî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Tıpkıbasım, Ankara: Bizim Büro Yay.